

*Милић Ф. ПЕТРОВИЋ*  
Архив Југославије  
Београд

### ЊЕГОШ, ЊЕГОВО ВРЕМЕ И ПЉЕВЉА

**АПСТРАКТ.** Рад је писан на основу архивске грађе и објављене литературе. Дају се основни подаци о Његошевом доприносу на изградњи Црне Горе као државе; истиче његова сарадња са савременицима из Србије и Српског Војводства и са југословенског етничког простора ради ослобођења од старе власти; даје осврт на улогу и значај манастира Света Тројица код Пљеваља на духовном, културно-просвјетном и националном плану.

**КЉУЧНЕ РЕЧИ:** Његош, Црна Гора, органи власти, порез, школа, штампатија, ослободилачки покрети, Пљевља, манастир Света Тројица.

Његошева мисао и књижевно дјело присутно је у свакој српској кући и у многим размишљањима ево скоро два века. У јубиларној двестогодишњици од Његошевог рођења покушаћу да нешто кажем о његовим државничким напорима и национално - ослободилачким активностима на општесрпском плану и Пљевљима у његово доба.

На очуваној државној традицији и јединственој националној свести два српска државотворна средишта, Црна Гора и Србија, посте-

пено су се ослобађала од турске власти, обнављале и изграђивале као државе, ослобођале етничке територије свога народа и непрекидно радиле на свеукупном ослобођењу и уједињењу целокупног српског рода.

Паралелно са осамостаљивањем и увећањем државне територије, изграђивала се и државност Црне Горе, ослоњена на племенску основу у којој је пажљиво његована стара српска државна и народна традиција и високе моралне вредности „чојство и јунаштво“, при чему *страх од срамоте чува образ исто као и јунаштво*. Повремене племенске органе управљања с краја 17-ог и из 18-ог вијека (Опште црногорски збор, односно својеврсна „Скупштина Црне Горе“, Збор главара и старешина, незванична „Влада Црне Горе“, повремене племенске судове и институцију *Гувернадурства*) *свјетовну и духовну власт*, заменили су стални државни органи власти (*Правитељство суда те црногорског и брдског, Правитељствујуићи сенат црногорски и брдски, Гвардија и Перјаници, те капетани и кнезови*, као локални органи управе. На челу државе и цркве до 1851. године налази се митрополит цетињски, односно владика црногорски. У народу се одмаћила реч *господар*, која је обједињавала и означавала духовну и световну власт и владоцу доносила поштовање и уважавање.

Његош је за време своје владавине (1830-1851) по потреби и даље повремено сазивао и председавао Опште црногорским збором и Збором главара и старешина, који су расправљали о опште државним питањима (бирали владике, гувернадуре, сердаре и војводе, доносили законска акта, доносили одлуке о рату и миру), али и устројио и савремене класичне државне органе власти и управе на централном и локалном нивоу. Успоставио је:

- *Сенат* (1831-1879), после владике највиши управни и извршни орган власти и врховни суд у земљи, који је имао 12 до 16 чла-

нова из најугледнијих црногорских породица, председника и потпредседника, чиме је владика као врховни старешина био растерећен свакодневних управних и административних послова. После стицања независности (1878) из Сената су израсла министарства, Државни савјет, Велики суд, а сенат је остао судски орган;

- *Гвардију* (1831-1879), оружани одред од 156 људи, од 1834. године од 388 људи. Гвардија је истовремено била полиција и тзв. *Мали суд*, који је мале спорове умиривао, а веће прослеђивао Сенату на решавање. Основни задатак Гвардије био је да чува ред и мир у зељи, приводи осумљичена лица и штити државну границу;

*Перјанике* (1837-1916), специјални оружани одред од 8, касније од 30 људи, који је вршио полицијску службу и личну заштиту владике, а по потреби и чланова Сената. Перјаници су хватали и приводили кривце и извршавали смртну казну;

- *Нахијске капетане* као локалне органе управе;

- Од 1833. године почело је опорезивање народа; 1834. године отворена је прва државна школа и штампарија на Цетињу.

Као реформатор државне управе у Црној Гори, Његош је укинуо:

- Гувернадурство, специфично надлештво у Црној Гори успостављено уз помоћ Млетачке републике (1717) са задатком да помаже у организовању отпора Турцима, ради заштите интереса Црне Горе код страних земаља, прикупљања потребних средстава Црној Гори са стране и да ради на успостављању органа власти и управе у земљи. Гувернадуре су били млетачки повереници, које је бирала Црна Гора, а плаћала Млетачка република. Заступајући стране интересе Гувернадурство је постепено постала опозиција у Црној Гори, која је покушала да се наметне за врховну световну власт у Црној Гори, због чега је Његош уки-

нуо Гувернадурство (1830) и из земље протерао последњег гувернадура, Вуколу Радоњића;

- Правитељство суда црногорског и брдског (1798-1931), први стални средишњи државни орган од 50 чланова за судску и управну власт, познатији под називом *кудук*. Због тешкоћа у извршавању своје функције, од 1803. године постојао је и на локалном нивоу. Седницама је председавао и акта потписивао владика, у његовом одсуству гувернадур.

Тако је Црна Гора постепено постојала уређена држава у којој се уводила обавеза плаћања државног пореза, основана прва стална државна школа и штампарија и друге институција, штампале књиге, часописи, календари и друга издања. Велики значај су имале војне реформе извршене на почетку владавине књаза Данила, предузете у циљу реорганизације племенско-братственичке војске у народну војску.

У 1833. години Његош је боравио у Русији, гдје се из политичких разлога завладичио и примио годишњу помоћ од 1000 дуката; 1835. године од Турака је ослободио Жабљак на Скадарском језеру, који је касније морао да врати; 1836. године са Турцима водио борбе око Грахова у којима је погинуло седам блиских Његошевих рођака; 1836. године превазишао опозицију у Црној Гори и руску истрагу због унутрашњих оптужби и по други пут боравио у Русији гдје му је повишена помоћ од 1000 дуката на 9.000 дуката; није био по страни у смакнућу злогласног Смајил аге Ченгића; одржавао помирљиве односе са Аустријом, 1837. године боравио у Бечу и био примљен код канцелара Метерниха због нужне продаје Аустрији манастира Стањевићи и Подмајине, извршио разгарничње са Аустријом (1841), сарађивао са херцеговачким везиром Али пашом Сточевићем, ратовао са Омер пашом Скопљакком, који му је отео острва Лесендро и Врањину; за вријеме Ре-

волуције (1848/49), подржао покрет Срба у Војводини и бана Јелачића у Хрватској, коме је нудио оружану помоћ и 8.000 људи да се стави на чело ослобођења Југословена, подржавао слогу Срба и Хрвата у Далмацији, које је савјетовао да не пристају за туђином. Није био по страни у смакнућу Смаил аге Ченгића.

Савременици Његошеви у Србији били су: Кнез Милош Обреновић (1830-1839), кнез Михаило Обреновић (1839-1842) и кнез Александар Карађорђевић (1842-1858) са свима је имао плодну сарадњу, посебно са сином *Черног Борђија*. Истовремено је предњачио на националном и књижевном плану, изграђујући снажне и карактерне ликове и тиме подизао националну свијест и вјеру у ослобођење целокупног српског и југословенског народа.

Сарадња Црне Горе и Србије у овом периоду одвијала се у повременој преписци владара и истакнутих државника, у повременим контактима појединих званичника, пријему овлашћених изасланика, у дипломатској активности и другим активностима. Из те сарадње сачувана је релативно богата архивска грађа, Новине сербске, календари, алманаси на основу којих су обављана научна истраживања и објављени бројни стручни и научни радови. На почетку бих истакао савјете кнеза Милоша Обреновића младом архимандриту Петру II Петровићу Његошу, како са народом треба да управља и сугестије да Црна Гора треба да буде у миру са скадарским пашом са којим има трговинску размену.

Због оскудних услова живота, пренасељености, турског зулума и неродних година иселавање становништва из Црне Горе и Брда у Србију било је стално и бројно, о чему постоје подаци у преписци владара двије српске кнежевине. Када је Кнежевини Србији враћено шест нахија на југу и истоку земље (1833), последије битке око Грахова (1836), након укидања спахијског система и регулисања питања својине у

Србији (1839), последице Омер пашиних напада на Црну Гору и других великих губитака у Кнежевину Србију насељен је велики број становништва из Црне Горе, Брда и Херцеговачких племена. Владари Србије били су предусретљиви према досељеницима из Црне Горе и Брда. Ценили су их као чврст и отпоран елемент погодан за одбрану граница Кнежевине па су их насељавали поред Дрине на Златару и Златибору, у Топлици, Јабланици, Тимочкој Крајини. У првој фази црногорске владике и племенски прваци тражили су одобрења од српског кнеза, а у каснијим временима када су сеобе постале масовније само су обавештавали српске пограничне власти да због неродних година и других недаћа *креће се многи народ на пресељење код једноплемене браће у Србију*, па су само молили да исељенике не задржавају на граници како би са средствима која имају могли доћи до места насељавања.

Након отварања Лицеја у Крагујевцу (1839) и устројавања првих високошколских установа, ослобођена Србија била је у прилици да прима извјестан број ђака и високошколараца из Црне Горе и других српских крајева на школовање. По одобрењу књаза Александра Карађорђевића, који је имао личне симпатије према владици Петру II Петровићу Његошу, српска влада држећи да се ради о дједи „отменог рода“ примала је школарце, узимала их за своје питомце, одређивала им благодетеља много већа од благодетеља за своје будуће кадрове, омогућавала им да станују у отменим београдским породицама, за старатеље им одређивала министре просвете и финансија, плаћала им и путне трошкове, одређивала пратњу до Трста и др. Тако се у Београду школовао и Његошев сестрић, Стеван Перовић Цуца и рођак Петар Пејовић, Петар Церовић, син војводе и сенатора Новице Церовића, Стефан Радовић, Јован Влаховић и други. Србија је у Црну Гору бесплатно дотурала школске и црквене књиге.

У недостатку школованих и способних чиновника у Црној Гори многи појединци из Српског Војводства, Србије и других српских земаља звани „извањци“ у својству личних секретара или као службеници краће или дуже вријеме боравили су и радили на Цетињу и обављали врло значајне и поверљиве државне послове. Тиме су они дали велики допринос развоју и изградњи државних установа, просвете, културе и других области рада.

Отварање Његошеве штампарије на Цетињу поздравила је званична Србија ријечима: „Грана српског рода, Црногорци имају своју печатњу књига“, а Срби у Војводини: „опет у Црној Гори штампарија сербска“. Када се десетак година касније штампарија угасила Његош је државној штампарији у Београд дао да се печата *Огледало српско* и *Лучу Микрокозму*. Финансијске трошкове сносио је Његошев поштоваоц Василије Василијевић, трговац из Земуна, који Његоша није познавао лично. Превагнуо је значај Његошевог дјела и жеља да се помогне владици и „парчету слободне српске земље у црногорским кршевима“.

Велики значај на националном плану имао је рад Вука Караџића на реформи језика. За њега је Његош организовао сакупљање српских народних пјесама у Црној Цори и Приморју и код књаза Александра Карађорђевића издејствовао да Србија Вуку поново издаје пензију. У сарадњи двије српске кнежевине значајан је моменат био када је Његош 21. децембра 1840. године издао диплому кнезу Александру Карађорђевићу о књажевском поријеклу и признао му војводско звање.

У *Новинама српским*, бројним алманасима, календарима и часописима у Србији, Војводини и другим српским крајевима писано је о Његошу и Црној Гори. Пажљиво је праћено њено територијално ширење, успостављање нових граница, сарадња са брдским, херцеговачким и приморским племенима за ослобођење и уједињење, односи са

пограничним турским и аустријским властима, друштвено-економске прилике, статистички подаци о земљи и народу, заједничкој историји и старинама, становништву и његовим обичајима и ношњама, догађаји из бојева, беседе, говори и посланице црногорских владика, структура и рад органа власти и управе, рад школа, прикази књига и др. Посебно надахнуто је писано о Његошу, његовим списатељским остварењима и сусретима са страним државницима и истакнутим личностима.

У почетку су вијести из Црне Горе у *Новинама српским* објављиване у оквиру рубрике *Турска*, с обзиром да је Црна Гора још увијек на неки начин код великих европских сила третирана као део или интересна свера Османског царства. Рубрика *Црна Гора* уведена је 1838. године и то као последња у блоку страних вијести. Те године уведена је и рубрика *Босна*. У почетку су вијести о Црној Гори и Његошу углавном преношене из стране штампе, која је излазила у Бечу, Будиму, Загребу, Задру, Трсту. Били су то често тендециозни написи из Боке и Скадра. Временом су *Новине српске* доносиле и полемичке текстове Димитрија Милаковића, Милорада Медаковића, Ђорђа Симића, понекад и самог Његоша са Цетиња о Црној Гори, Брдима и Приморју, који су оповргавали нетачне стране написе.

**Манастир Света Тројица.** Иако овај манастир није владарска задужбина то му није сметало да од свог обнављања у 16-ом вијеку ради континуирано и буде важан духовно, културно-просвјето и национално-ослободилачко средиште на простору Рашке области, дурмиторског и херцеговачког подручја све до ослобођења од турске управе (1912).

У султановом ферману херцеговачком санџак - бегу и пријеполском кадији из 1473. године наведено је да је заштићена имовина манастира Света Тројица (шуме и испаше од Црљеница до Горње Руднице), док заштита ливада и ораница се не помиње. Предани истра-

живач манастирске архиве др Љубомир Дурковић Јакшић пронашао је у једној рукописној биљешци Танасија Пејатовића „да је готово цијело Пљеваљско Поље и велики дио околне висоравни били су својина овог манастира – земља, млинови, виногради, баште“. По доласку Турци су заузели добар дио манастирских имања и наметнули плаћање дажбина, да је манастир више пута био приморан да се обраћа Русији за дозволу за скупљање милостиње да би опстао. Од Јеврема и Јована Обреновића, браће кнеза Милоша, тражена је дозвола за сакупљање помоћи у ужичком и чачанском крају у четвртој деценији 19-ог вијека. У 1856. години епитропи манастирски обратили су се кнезу Александру Карађорђевићу и мирополиту Србије Петру Јовановићу молећи их да помогну манастир Свете Тројице. Тражена помоћ је дата преко српске царинарнице на Мокрој Гори.

Манастир Света тројица је **епархијски манастир** коме је надлежни епископ имао право да потврђује игумане, води надзор и чува имовину. Био је у саставу Епархије захумско-херцеговачке чији је епископ често столовао у манастиру Света Тројица. Епитропи овог манастира с времена на вријеме одлазили су у Цариград, односно у Истамбул даривали представнике централне турске власти, задуживали се са 150.-200.000 гроша и за то куповали султанов берат о повластицама, дозволе за прекривање манастира и ситније оправке на манастиру и манастирским конацима. Код Васељенске патријаршије куповали су црквене књиге, црквене предмете и друге потрепштине за манастир и околне српске цркве и манастире. Поред самовоље носиоца османске власти управа манастира Света Тројица одупирала се неканонским поступцима неких херцеговачких митрополита, који су по народности били Грци или Бугари, а који су превасходно водили рачуна о финансијској старани а мање о националном интересу своје пастве.

Године 1838. у манастиру Света Тројица дошао је митрополит Мелентије, по националности Бугарин и захтијевао велике своте новца за рукоположења и верске обреде. Он је 1849. године помогао турску власт у гоњењу и кажњавању свештеника Јакше Шиљка, који је хајдуковао и тиме „прекршио куран“, а 1852. године приморао Дробњак да се покори Турцима и да плаћа „богу божије, цару царево“.

*Библиотека манастира Света Тројица* једна је од најзначајнијих српских манастирских библиотека. Прве књиге у Пљевља доносили су калуђери, потом свештеници, дуго времена добијане из Русије, потом у манастиру преписиване и повезиване старе и значајне књиге у самом манастиру, особито за време Гаврила Тројичанина (1633-1651). Од 1834. године књиге су добављане из штампарије Кнежевине Србије и Његошеве штампарије у Црној Гори. У другој половини 19-ог вијека књиге су доносили и продавали пљеваљски трговци и прибављане су куповином. Када је отпочело штампање књига у Књажевству Сербском (1834) из Пљеваља су се јављали преплатници за: Доситејева дјела, Описаније Црне Горе и Боке Которске, дјела Георгија Милутиновића, „Српско-далматински магацин (1847-1854), Повесницу Јована Рајића, Свету Гору из 1846. године, Илустровани календар и друга издања.

У манастир Света Тројица склањане су и књиге из оближњих и удаљених порушених и запустелих манастира и цркава: Довоље, Добриловине, Светих Архангела у Тари, Милешеве, Бање код Прибоја, манастира Враћевшница код Горњег Милановца и других. У немирним временима пустошен је и књижни фонд и самог манастира Света Тројица да се данас неке врло значајне књиге налазе у другим храмовима и установама културе у српским земљама и у иностранству. Неке књиге понео је у Русију руски конзул Александар Гиљфердинг када је

боравио у Пљевљима (1857). Велики пожар из 1859. године захватио је и прогутао део књижног фонда и једно свештено лице. На предлог ондашњег пљеваљског муселима султан је дао помоћ за обнову у износу од 50.000 гроша. Па ипак и поред свих тешкоћа у манастиру се сачувао значајан стари књижни фонд да се данас ризница манастира Света Тројица сматра једном од најзначајнијих манастирских ризница код Срба, одмах последице манастира Хиландар и Високи Дечани. Манастирска библиотека била је узор и основа за успостављање школских књижница и књижница културно-просвјетних друштава и удружења у Пљевљима крајем 19-ог и почетком 20-ог вијека.

О улози манастира Света Тројица некадашњи игуман овог манастира, Серафим Царић је забиљежио: *за вријеме ратова манастир је био нека врста политичког средишта националног елемента. Ту се за интерес Српства маштало и радило. Било је практичних резултата и иницијатива, које су често потекле и из самог манастира.*

У Првом српском устанку манастир са својих петнаестак свештеника и калуђера на челу са игуманом Авакумом имао је важну улогу. Међутим сво тадашње манастирско братство је изгинуло у Карађорђевом устанку, а нових калуђера није било. Калуђере су тада замијенили попови удовци, који су примили монашки чин. Слично је било и 1856. године када је манастир поново остао без калуђера, да не би заустео као и многи други страдали српски манастири, народ се организовао и изабрао нову народну управу манастира од најбољих из народа. Тако је народ сачувао своју веру и своју народну цркву, њену имовину и драгоцености. Без народне управе манастир би запустио као и многи други манастири и цркве, а народ би остао у „тамном вилајету“ без свог духовног и националног средишта. Од манастирских прихода одвајало се за манастирску школу и преписивачку делатност, певачко друштво,

књижницу, читаоницу, фондове и удружења, помоћ за сиротињу, сиромашње и надарене ученике, а од почетка двадесетог вијека и за гимназију и девојачку школу.

Манастир Света Тројица служио је као веза између две српске кнежевине – Црне Горе и Србије, понајвише у доба Његоша када су пљеваљски калуђери и трговци достављали разна обавештења и упутства. Записано је да су игумани Герасим и Прокопије писали кнезу Милошу Обреновићу да су до Његоша пропратили његовог изасланика Пера Ковачевића. Почетком 1831. године међу турском управом у Пљевљима настале су подјеле на оне који су били за султанове реформе и на оне који су били против реформи јер су им ограничавале дотадашња права. Српски првак са Златибора Јован Мићић јављао је 9. фебруара 1831. године: „Пљевљаци се завадили и са муселином и кадијом, па их прогнали из града, али их босански везир повратио на иста мјеста“.

У писму од 8. јуна 1832. године Његош је навео да је турска војска ушла у Пљевља, Фочу и Горажде и да је отишла у Сарајево, гдје је била потучена од Босанаца. Реч је о Хусеин паши Градашчевићу кога херцеговачке паше нијесу хтјеле признати за везира Босне и Херцеговине јер је био против султанових реформи, па су иступале против њега. Зулфикар ага из Пљеваља послат је био од херцеговачких арјана и бегова у Ушчуп да саопшти Мехмед Решид - паши да не слушају новог везира Градашчевића. У таквом двовлашћу Турци у Пљевљима, Колашину, на Пештеру, Новом Пазару и цијелом простору од Дрине до Косова и Метохије чинили су народу велике зулуме, па је морала да интервенише редовна турска војска. Народ је био уплашен и несигуран. У договору са Његошем у манастиру Острог одржан је састанак на коме су из Пљеваља били игуман Герасим, Мојо Радовић, кнез пљеваљски, Ибрахим ага Пи-

царић, Ахмет ага, Хафис ага и забит (шеф полиције). На састанку се расправљало о новонасталој ситуацији и како даље поступати.

Новица Шаулић у анегдотама о Његошу забиљежио је казивање Милосава Котлаје, Василија Стаменића и Јевта Шећеровића, који су као представници краја између Таре и Лима били код Његоша и упознали га са жељом Срба са овог простора да се ослободе турске власти и уједине са својом ослобођеном браћом. Његош им је том приликом рекао да ће то свакако бити када се стекну услови и даривао их. Осоколени Његошевом подршком вратили су се у Пљевља и говорили о Његошевим стремљењима.

У писму кнеза Милоша Обреновића својим изасланицима у Цариграду од 19. априла 1832. године констатује се да су и њему долазили представници из Босне и Херцеговине, Црне Горе, Албаније, Бугарске и Молдавије и наговарали га на покрет за ослобођење и уједињење, што је у тадашњим условима када је Турска тек Кнежевини Србији признала унутрашњу самоуправу било нерално. Следеће 1833. године Босански пашалук био је подијељен на два дела: Босански и Херцеговачки. У тада немирним временима седиште Херцеговачког санцака премештено је из Пљеваља у Мостар. Под управу херцеговачког везира Али паше Ризванбеговића на источној страни ушли су: Фоча, Чајниче, Пљевља, Дробњак, Пива и Никшић са околином и тако остаде до 1851. године.

Од 1835. до 1840. године у Пљевљима су владале сушне године и вишегодишњи немири у околини. Од глади је 1836. године умрло 42 особе. Из Пљеваља су Турци преко Дробњака ишли за Никшић и обрнуто. Одлазећи и враћајући се чинили су разне зулуме, спроводили терор и пљачкали народну имовину. Посебно тешко је било у Дробњаку: дробњачки прваци су се 1837. године обраћали кнезу Милошу Обреновићу у Србији за помоћ; следеће 1838. године турске власти су

повећали порезе што је изазвало велико незадовољство, а Смаил ага логоровао у Језерима; средином 1839. године у Пљевљима је боравио Исмајил ага Ченгић; 1840. година на Мљетичку је убијен Смаил ага Ченгић са 75 херцеговачких ага и бегова; послје убиства Али паша Ризванбеговић упутио је војску у Дробњак. Међу осветницима су били: Селмановићи из Пљеваља, Реџепагићи из Невесиња, Хасанбеговићи из Требиња и др.

У Његошево време пада и активност Мојсија Зечевића, игумана манастира Ђурђеви ступови који је са војводом Симом и исламизованим Фатићем, решио да поврате православљу исламизоване Србе. Ради тога ишли су у народ, указивали, молили и проповедали да се врате вјери прађедовској и да живе у слози.

Визије и планови за ослобођење и уједињење српског народа из времена Карађорђевог подвига с почетка 19-ог вијека уобличио је истакнути државник ослобођене Србије, Илија Гарашанин у незваничном плану за вођење спољне и унутрашње политике Кнежевине Србије под називом *Начертаније* из 1844. године. Када је Србија упутила на Цетиње књижевника Матију Бана да упозна Његоша са Начертанијем владика је узвикнуо:

*Треба да се најприје српство ослободи и уједини. Ја бих тада у моју Пећку патријаршију, а кнез српски у Призрен. Мени духовна, а њему свјетовна власт ... Србија је матица Српства без ње никад ништа ...*“

Тома Ковачевић, сарадник Илије Гарашанина за вођење спољне и унутрашње политике у извештају од 26. маја 1850. године о Потарју и Полимљу записао је:

*Предјел за Рашку одређениј, јесте један од најважнијих предјела. Друм кроз овај предјел водећиј јесте кључ Босне и Херцеговине који се с малом силом затворити и Босна од румелијске војске*

*обезбедити може. Светиње које се овде налазе силом ће дејствовати на Србе да погажене праотаца својиј светиње оживотворе ... и оживе за слободом Српство.*

Владика Петар II Петровић Његош својим ослободилачким плановима највише је наде полагао на прегнућа Шумадије и Рашке области коју је прво требало ослободити од турске управе, те да се споје двије српске кнежевине „да смо једно као некад“. Будно је пратио ослободилачки покрет Срба у Српском Војводству и био спреман да војнички и финансијски прискочи у помоћ. За ове намјере тражио је помоћ од Русије, да 4 – 5000 људи пошаље „на помоћ Србљам нашим у Унгарији“ и чинио напоре да 600 Црногораца из Цариграда преко Варне оде у Војводину. Разочаран орјентацијом бана Јелачића у Хрватској који се умјесто особођењу Југословена приклонио Бечу. Приликом последњег сусрета са Матијом Баном Његош је рекао: *поздрави кнеза Александра (Карађорђевића), Книћанина и Гарашанина, кажи им од моје стране да ће се Српство прије препородити дрском одважношћу, него ли претераним обзирима на дипломатији.* Касније се то показало као једино опредељење.

Недовољно се зна да је Његош увео прва одличја код Срба: 1841. године на Цетињу је кована Сребрна медаља за храброст и додељивана је за јунаштво на бојном пољу, а крајем 1846. године искована је Златна медаља за храброст, позната као Обилићева медаља. Додељивана је по специфичној процедури, само онима којима су јунаштво на бојном пољу признавали први саборци. Ову медаљу прво је доделио заслужним командантима српских добровољаца из Србије за борбе у Српском Војводству (1848-1849): Стевану Петровићу Книћанину, Миливоју Петровићу Блазнавцу, а из Српског Војводства: Ђорђу Стратимировићу и Петру Ристићу. Увођење одличја код Срба, као и друге

Његошеве националне акције помно су пратили и извјештавали аустријски агенти.

Вредна је помена и акција самозваног кнеза Николе Васојевића из Васојевића да уз помоћ пољске емиграције у Француској оснује „Кнежевину Васојевић“, или како је он називао „Холмију“ ради обнове старе српске државе на дијелу простора између Црне Горе и Србије, што је предочио Његошу када је био на Цетињу. Међутим, владика није прихватио овај план самозванца, јер је са Кнежевином Србијом већ радио на ослобођењу српских земаља и стварању јединствене српске државе.

Овдје треба подсетити да је Србија 1843. године чинила одређене напоре да успостави трговачки пут до Јадранског мора преко српских територија које су још увек биле под турском влашћу, а што је тада било немогуће. Забележено је да је у овај план био укључен и Хаџи Јевто Кујунџић из Пљеваља.

Приморана од Великих сила Турска је 1856. године издала хатихјуман којим су уређивани односи између цркве и државе и тиме по међународном праву призната улога цркве, т.ј. да се потврде све привилегије својевремено добијене од султана Мехмеда II освајача и да се усагласе са новим. Тако је поново потврђено право пуне надлежности епископа у епархији, пароха у парохији, намесника у манастиру, органа изабраних од верника – чланова цркве. Црква као покретачка снага код Срба чинила је то преко црквено-школских општина при манастирима и парохијама. Тако је било и у Пљевљима гдје је 1856. године формирана српска православна црквено-школска општина. Нема сачуваних података како се управљало прије ове године, осим што се зна да се управљало по „старим канонима“ и да је игуман манастира имао власт над манастирском имовином а епитропе (привремене управитеље) бирали су на годину дана (два из града и два из села). На основу

ових овлашћења пљеваљски епитропи одупирали су се мостарским владикама да управљају имовином манастира Света Тројица. Након увођења обавезе вођења матичних књига у Књажеству Србија (1837) херцеговачки митрополит из Мостара наредбом из 1854. године наложио је обавезу да се воде матичне књиге венчаних, рођених и умрлих лица. Међутим ова обавеза заживеће тек крајем 19-ог века.

Занимљива су запажања Александра Гиљфердинга, руског конзула у Сарајеву и путописца из 1857. године о манастиру Света Тројица код Пљеваља. Између осталог записао је да сам манастир по архитектонским карактеристикама нема већи значај, али да велики значај има по свом утицају на народ. Народ га цијени што се у њему строго врши богослужење, за разлику од других херцеговачких храмова гдје се само служи недјељом и празником. Манастир је, пише Гиљфердинг, богат књигама и утварима, које су у стара времена послата из Русије. Књигама и црквеним предметима овај манастир снабдева сиромашне цркве које се у околини зидају или обнављају. У манастиру се чува много рукописа, међу којима знатан број на пергаменту, али нијесу старије од 14. вијека. Ово је, забиљежио је Гиљфердинг „једини манастир који сам обишао у западној Турској у коме се старе књиге брижљиво чувају и држе у реду на добром и сигурном месту. О овоме је недавно повела рачуна и сама општина. У Пљевљима има и школа, а и ђаци лијепо пјевају цијелу службу. Калуђери хвале народ и њихову бригу о манастиру и веле да нема у околини православца па и најсиромашнијег, који не би преко године дао за цркву 100 – 200 пјастера (5 – 10 рубаља)“.

**Српске школе.** Познато је да су у доба турске управе постојале српске школе при манастирима и већим црквама, што је приказано и на појединим фрескама из 17-ог и 18-ог века. Предани истраживач историје Српске цркве Љубомир Дурковић Јакшић сматра да је од самог

оснивања манастира Света Тројица код Пљеваља при овом храму морала бити школа у којој су се спремали свештеници и монаси, што је касније био предуслов да постоји и ради чувена преписивачка школа, која је дуго радила, посебно од 1537. до 1651. године, када је окупила бројне преписиваче. Најпознатији преписивач књига био је Гаврило Тројичанин. Љубомир Дурковић Јакшић је установио да је при манастиру Света Тројица непрекидно радила основна манастирска школа. Ово је колико се зна најстарија школа на територији данашње Црне Горе. Познато је да је знатно касније у старој Црној Гори владика Сава основао прву школу за описмењавање у манастиру Стањевиће (1780). Школу у манастиру Света Тројица издржавао је сам манастир уз помоћ пљеваљских трговаца и занатлија. О школи су се старали и њоме управљали настојатељи и калуђери манастира.

У школи су се спремали свештеници и монаси, занатлије и трговачки кадар. За се да су 1832. године у школи радила три учитеља: Захарије Бојација, Јован Радовић и Михаило Новаковић из Далмације. Школске књиге добављане су из Београда и од Срба из Будима. У школу су ишли трговачки и мајторски синови, који су се спремали да наставе очева занимања, као и дјеца која су се спремала за свештенике и калуђере. Ови подаци наводе на констатацију да су у школи поред опште образовних и вјерских предмета учили економски садржаји или да је пак речено данашњим језиком школа имала два усмјерења: богословско и трговачко-занатлијско. Настава је била на српском језику и ћиричним писмом, како је иначе говорило сво становништво, православно и исламизовано, укључујући и хоџе, са изузетком малог броја турских официра и чиновника. У Пљевљима су ћирично писмо звали „стара јазија“ (старо писмо) или „тембелска јазија“. Познато је да је ћирилично писмо преко Босне стигло и до Цариграда, односно Истам-

була и дуго времена употребљавано и на турском двору. У литератури је забиљежено да су ћирилицу учили и турски агенти да би могли контролисати писма која су писана овим писмом.

**Турске школе.** Са појавом исламизације већ у 16-ом вијеку у Пљевљима се при џамијама оснивају најниже исламске основне вјерске школе, затим иптадије – основне четвороразредне мушке школе, које су такође осниване за обуку муслиманске интелигенције у вјери, вјерским и шеријатским правним наукама.

# # #

Као што се зна и из наведених цитата могу се уочити Његошева опредељења да су српска, југословенска, словенска и универзална људска, а прије свега српска православна и ослободилачка. Својим идејама, државничким напорима и књижевним дјелима визионарски је крчио пут ка будућем српском и југословенском избављењу испод туђинске власти „да не буде сирак без иђе икога“. Своју малу државу и њену невелику моћ, коју је уздизао и брижљиво изграђивао, стављао је у службу ослободилачких и ујединитељских напора српског народа. Стога се са сигурношћу може рећи да је Његош један од првих и оданих поборника српског и југословенског ослобођења и уједињења. Данашњи властодршци у Црној Гори покушавају да замјеном теза убеди народ да наводно данас „не може себе неко сматрати Његошевим следбеником, а истовремено бити противником државе којом је Његош некада владао“. При томе мисле да су Његошеви следбеници они који данас држе власт у Црној Гори. А својим опредељењима, понашањем и мишљењима и свакодневним поступањима и чињенима одричу се својих српских корена, одричу се Његоша и његовог дела, које има

трајну и универзалну вредност. Мало им је што протерују Његошево дело из националне и државне свести, школских програма, но покушавају да Његошево књижевно и филозофско дело и мисао, најумније што је његов српски род створио у Црној Гори и на васколиком српском етничком простору, протерају из српских глава које не зборе „црногорски“. У вези са тим су и настојања да његову државу изолују и изопште из српства, подведу је под опште и туђе, а Његош је свима у српству, југословенству и словенству указивао на опасност приклањања туђину. Као што савремени песник скоро рече, данас неки у Црној Гори не знају шта ће са Његошем ни шта ће без њега. А Његошево големо универзално дело служиће и служи на добробит његовог рода и човечанства.

#### *Извори и литература*

- Љубомир Дурковић Јакшић, *Његошева држава и Војводина 1848-1849, Глас српске православне цркве* за 1948;
- Љубомир Дурковић Јакшић, *Србијанска штампа о Његошу и Црној Гори*, Београд 1951;
- Петар Поповић, *Односи Србије и Црне Горе у XIX вијеку*, Београд 1987;
- Милић Ф. Петровић, Павле Стојковић, Душица Бојић, *Србија и Црна Гора – ослобођење, независност и уједињење*, Београд 1999;
- Милић Ф. Петровић, *Сарадња Црне Горе са Србијом за вријеме владавине Петра II Петровића Његоша и књаза Данила Петровића (1830 - 1860)*, У: Династија Петровић Његош – Саопштења са научног скупа, књига I, Подгорица 2002, стр. 339 - 360;
- Љубомир Дурковић Јакшић, *Пљевља и манастир Света Тројица – Борба против расрбљавања до ослобођења од Турака 1912*, Београд 2012.

*Резиме*

Аутор подсећа да је Његошева мисао и дело и данас актуелно и присутно у свакој српској кући и многим приликама. На основу објављене архивске грађе и литературе аутор даје осврт на Његошове државничке напоре да Црну Гору још у извесној мери племенску заједницу подигне на ниво организоване државе са одговарајућим органима власти и управе, али и да је описмени и продухови оснивањем прве школе и штампарије, штампањем првих књига, часописа и календара. Истиче Његошево мишљење о општем значају Карађорђевог подвига у Шумадији, напоре Срба у Српском Војводству за своја права, Његошева надања и разочарења у хрватског бана Јелачића који се одрекао ослободилачких тежњи и приклонио се Бечу.

Приказује се стање српског народа у Пљевљима и пљеваљском крају, указује на значај и улогу манастира Света Тројица код Пљеваља на очувању вјере и националне свијести, државотворне и народне традиције, обичаја и прегалаштва српског народа на културно-просветном и ослободилачком плану.

Milic F. PETROVIC

NJEGOS, HIS ERA AND PLJEVLJA

SUMARY: The author reminds us that Njegos's thinking and works are still very much present in every Serbian home and on many special occasions. On the basis of published archival material and literature, the author gives an overview of Njegos's efforts as a statesman to elevate Montenegro, which on a certain level was still a tribal community, to the level of an organised state with the appropriate authorities and administration, and also to make it more literate and spiritual by establishing the first school and printing house, by printing the first books, magazines and calendars. He highlights Njegos's opinion on the importance of Karadjorde's feat in Sumadija, the efforts of the Serbs in the Serbian Voivodeship in fighting for their rights, Njegos's hopes and disappointments in the Croatian Ban (ruler) Jelacic, who renounced his aspirations for Croatian liberation and sided with Vienna.

He describes the situation of the Serbian people in Pljevlja and the Pljevlja region, he points to the importance and role of the monastery of the Holy Trinity near Pljevlja in preserving the faith and national consciousness, in improving the state and preserving national traditions, customs and the traditions of the Serbian people in terms of culture, education and self determination.